

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14:342.7:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/28>

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЦЕНЗУРИ В ІНТЕРНЕТІ

THE PROBLEM OF STATE CONTROL AND CENSORSHIP ON THE INTERNET

Єфімова К.І., студентка II курсу

*Навчально-науковий інститут інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Лисяк О.І., к.ю.н.,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

У статті досліджується актуальна та багатогранна проблема державного контролю та цензури в Інтернеті з точки зору міжнародного права. У сучасному цифровому світі мережа Інтернет стала основною платформою для обміну інформацією, вираження думок та поширення ідей. Проте з розвитком цифрових технологій все більше держав вдаються до механізмів контролю за інформаційними потоками, обґрунтовуючи це необхідністю захисту національної безпеки, боротьби з дезінформацією, тероризмом та іншими загрозами.

У статті проаналізовано основні міжнародно-правові документи, які гарантують свободу слова та доступ до інформації, включаючи Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також резолюції Ради ООН з прав людини. Розглянуто конкретні приклади деяких країн з авторитарною формою правління, де обмеження цифрових прав мають системний і контрольований характер, а державна цензура в цих країнах є інструментом збереження політичного режиму та контролю за інформаційним простором.

Особливу увагу приділено юридичним колізіям, що виникають у зв'язку із застосуванням національного законодавства, яке суперечить нормам міжнародного права. Оцінено вплив цензури на реалізацію основоположних прав людини, зокрема права на свободу вираження поглядів, доступ до інформації та приватність.

Також наголошено на необхідності міжнародного діалогу та співпраці для формування єдиних стандартів у сфері цифрових прав, що дозволили б забезпечити баланс між державними інтересами та правами громадян. Підкреслено важливість участі міжнародних організацій, зокрема ООН та Ради Європи, у процесі моніторингу та реагування на випадки неправомірного обмеження свободи в Інтернеті.

Ключові слова: державний контроль, цензура, Інтернет, міжнародне право, свобода слова, цифрові права, права людини, доступ до інформації, національна безпека, конфлікт норм.

The article examines the current and multifaceted problem of state control and censorship on the Internet from the point of view of international law. In the modern digital world, the Internet has become the main platform for exchanging information, expressing opinions and disseminating ideas. However, with the development of digital technologies, more and more states are resorting to mechanisms for controlling information flows, justifying this by the need to protect national security, combat disinformation, terrorism and other threats.

The article analyzes the main international legal documents that guarantee freedom of speech and access to information, including the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as resolutions of the UN Human Rights Council. It examines specific examples of some countries with an authoritarian form of government, where restrictions on digital rights are systemic and controlled, and state censorship in these countries is a tool for maintaining the political regime and controlling the information space.

Particular attention is paid to legal conflicts arising from the application of national legislation that contradicts the norms of international law. The impact of censorship on the implementation of fundamental human rights, in particular the rights to freedom of expression, access to information and privacy, is assessed.

The need for international dialogue and cooperation to form uniform standards in the field of digital rights, which would ensure a balance between state interests and citizens' rights, is also emphasized. The importance of the participation of international organizations, in particular the UN and the Council of Europe, in the process of monitoring and responding to cases of unlawful restrictions on freedom on the Internet is emphasized.

Key words: state control, censorship, Internet, international law, freedom of speech, digital rights, human rights, access to information, national security, conflict of norms.

Інтернет змінив все. Те, що колись здавалося науковою фантастикою – миттєве спілкування через континенти, доступ до будь-якої інформації одним натисканням – тепер наша буденність. Але разом з цими можливостями прийшли і нові виклики.

Держави по всьому світу намагаються взяти під контроль цифровий простір. Для глибшого розуміння сучасної проблеми варто звернутися до історичних передумов.

На початку розвитку Інтернету в 1990-х роках цей новий простір сприймався як зона безмежної свободи, де користувачі могли безперешкодно обмінюватися інформацією. Проте поступова інституціоналізація Інтернету спричинила необхідність створення регулятивних меха-

нізмів. Уряди почали запроваджувати закони, спрямовані на боротьбу з протиправною діяльністю, наприклад, дитячою експлуатацією чи кіберзлочинністю. Однак, зі зростанням впливу Інтернету як соціального і політичного інструменту, ці регуляторні заходи набули нових форм і стали використовуватись як засіб контролю громадської думки. Знаковими стали такі події, як скандал WikiLeaks 2010 року та розкриття Едвардом Сноуденом у 2013 році програм масового стеження з боку Національної безпекової агенції США. Постає питання: як відстежувати небезпечний контент, не перетворюючись на Великого Брата? Як боротися з кіберзлочинцями, не порушуючи приватність звичайних користувачів?

Уявіть собі: ви відправляєте повідомлення, а десь на іншому кінці кабелю система моніторингу аналізує кожне ваше слово. Знайомі з цим? Заходите на улюблений сайт, а там замість новин – сіра заглушка з написом «Доступ обмежено». І все це нібито заради нашого ж добра.

Тут і виникає головне питання – де та золота середина? Як зробити Інтернет безпечним, але не перетворити його на суцільну систему заборон? Бо одна справа – боротися з реальними загрозами, і зовсім інша – замикати користувачів у цифровій клітці. Кожна країна по-своєму намагається навести лад в мережі. У різних країнах обмеження цифрових прав реалізуються по-різному: від розгортання мережевих екранів і систем контентної фільтрації до повного блокування доступу до Інтернету. Але чи дійсно це працює? І яку ціну ми платимо за таку «безпеку»? Саме про це й поговоримо далі. Розберемося, як влада різних країн намагається приборкати цей цифровий дикий захід, і що це означає для нас з вами. Бо Інтернет давно перестав бути просто набором сайтів – це наше вікно у світ, наш спосіб жити, працювати і спілкуватися. І те, як ми зараз розставляємо пріоритети між контролем і свободою, визначить, яким буде це вікно завтра – прозорим чи з ґратами.

Відповідно до досліджень Freedom House «уряди щонайменше 41 країни вдавалися до блокування веб-сайтів із політичним, суспільним та релігійним контентом протягом 2023–2024 років. Ще більшим занепокоєнням є факт, що понад 4,8 мільярди людей відчули на собі вплив інтернет-цензури тільки у 2024 році. Ці дані наочно демонструють масштаб проблеми державного контролю в кіберпросторі та його вплив на базові права людини. У світі, де цифрові технології стали невід’ємною складовою нашого існування, питання балансу між державним контролем та особистою свободою в інтернеті стає особливо нагальним. З одного боку, держави мають бажання захистити своїх громадян від кіберзагроз та протизаконного контенту» [1].

З іншого – надмірний контроль може призвести до порушення основоположних прав людини: свободи слова, доступу до інформації та права на приватність.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз сучасних підходів до державного контролю та цензури в інтернеті, оцінка їхнього впливу на права людини, а також пошук оптимальних шляхів досягнення балансу між забезпеченням безпеки та збереженням свобод у цифровому середовищі. Особливу увагу зосереджено на вивченні міжнародного досвіду та формулюванні практичних рекомендацій щодо захисту прав користувачів в умовах посиленого державного нагляду.

У межах дослідження розглянуто такі ключові аспекти:

- форми та методи державного контролю в інтернеті, зокрема застосування систем фільтрації, блокування й моніторингу контенту;
- вплив цензури на свободу вираження поглядів і доступ до інформації в різних країнах світу;
- міжнародно-правові механізми захисту прав людини в цифровому середовищі;
- практичні підходи до досягнення балансу між гарантуванням національної безпеки та забезпеченням цифрових прав користувачів.

Безпека в кіберпросторі стосується захисту інформаційних систем та даних від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення. У контексті державного контролю, безпека часто використовується як обґрунтування для впровадження обмежувальних заходів.

«Міжнародно-правова база захисту прав людини в кіберпросторі базується на кількох ключових документах: Загальна декларація прав людини, особливо статті 12 та 19, що стосуються права на приватність та свободу вираження поглядів; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який захищає право на приватне

життя та свободу інформації; Цифрова хартія принципів безпеки Всесвітнього економічного форуму, що встановлює стандарти захисту прав людини в цифрову епоху» [2].

Сучасні міжнародні стандарти визнають, що права людини, які захищаються офлайн, повинні також захищатися онлайн. Згідно з останніми дослідженнями «механізми захисту прав людини все частіше використовуються для формування поведінки держав у питаннях кібербезпеки та боротьби з кіберзлочинністю» [3].

Важливим аспектом є те, що «цифрові права розглядаються як продовження традиційних прав людини в цифровому просторі. Це включає наступні права: право на доступ до інтернету, право на цифрову приватність, право на захист персональних даних, свободу висловлювання думок онлайн та право на забуття в цифровому просторі».

У сучасну епоху стрімкого розвитку цифрових технологій спостерігається дедалі виразніша тенденція до посилення державного контролю над інтернет-простором. Уже на початку 2024 року в низці країн світу було запроваджено нові обмеження, що відчутно позначилися на правах та свободах користувачів. До таких заходів належать блокування вебресурсів, моніторинг онлайн-активності громадян, а в окремих випадках – повне відключення доступу до мережі інтернет у певних регіонах. Подібні дії не лише обмежують доступ до інформації, але й створюють атмосферу страху, яка стримує людей від вільного вираження думок та участі в публічних дискусіях.

Фільтрація контенту в інтернеті набула системного характеру: веб-сайти блокуються, окремі матеріали підлягають видаленню, а функціонування соціальних мереж супроводжується численними обмеженнями. Сучасні методи державного контролю над інтернетом базуються на використанні високотехнологічних інструментів. Одним із найбільш поширених механізмів є глибокий аналіз пакетів (Deep Packet Inspection, DPI). Ця технологія дозволяє державним органам не лише блокувати доступ до певних сайтів, але й аналізувати вміст кожного переданого пакету даних у мережі. Інший поширений інструмент – це алгоритми штучного інтелекту, які здатні в реальному часі аналізувати великі обсяги даних та визначати «небажаний» контент. Ці технології активно використовуються у авторитарних країнах для фільтрації соціальних мереж і моніторингу користувацьких повідомлень.

Наприклад, «у Китайській Народній Республіці функціонує система «Великий китайський фایрвол», яка блокує доступ до понад 8 тисяч іноземних онлайн-платформ, зокрема Google, Facebook та YouTube. У межах цієї системи здійснюється масштабне спостереження за користувачами: використовуються технології розпізнавання облич, аналізується онлайн-активність, а також збираються дані щодо комунікації, зокрема особистих повідомлень і розмов. Такий рівень цифрового нагляду фактично створює умови повного контролю над інформаційною поведінкою громадян» [4].

У певних випадках держави вдаються до повного блокування інтернету або VPN-сервісів, що суттєво обмежує цифрові свободи громадян. Через такі заходи все більше людей утримуються від вільного висловлення думок, уникаючи обговорення політичних тем з метою уникнення негативних наслідків. Доступ до інформації значно звужується, а можливість пошуку альтернативних джерел новин часто є вкрай обмеженою або взагалі відсутня.

Одним із ключових аспектів, що потребує уваги, є вплив державного контролю в інтернеті на суспільство. Обмеження доступу до інформації негативно позначається на рівні освіченості та доступі до наукових джерел. Наприклад, блокування незалежних новинних сайтів і платформ у деяких країнах призвело до створення так званих «інформаційних бульбашок», які значно звужують світогляд громадян. Окрім того, психологічні наслідки, зокрема постійне відчуття стеження, формують у гро-

мадян стан тривожності і самоцензури. Люди уникають висловлювати свої думки, побоюючись репресій з боку влади. Це створює небезпечний прецедент пригнічення свободи слова, основи демократичного суспільства. До всього цього додаються ще й маніпуляції та пропаганда, які ще більше заплутують ситуацію і створюють такі собі «інформаційні бульбашки», лояльні до влади.

Окремо варто згадати про приватність. У багатьох країнах громадяни живуть під постійним наглядом, і їхнє право на особисте життя просто ігнорується. Збір особистих даних фізичної особи без її згоди стає все більш поширеною практикою. В деяких державах вже впроваджують системи соціального рейтингу, які не просто обмежують права, а фактично утримують суспільство під тотальним контролем.

За різними дослідженнями «більше ніж у 60 країнах світу вже є різні форми інтернет-цензури. Найбільш жорсткі заходи можна побачити в таких країнах, як Китай, Іран та Росія. Через це інтернет починає ділитися на окремі, локальні шматки, де доступ до інформації залежить від осередку проживання людини. Виходить такий собі роздроблений цифровий світ, який вже дуже далекий від ідеалів свободи в інтернеті» [5].

Хоча авторитарні режими активно впроваджують заходи цифрового контролю, демократичні країни демонструють зразкові моделі регулювання інтернету. Наприклад, У Швеції діють закони, що гарантують відкритий доступ до інформації, Естонія реалізує програму електронного урядування, яка забезпечує прозорість і безпеку без надмірного втручання в приватне життя користувачів. Варто зазначити, що Європейський Союз запровадив Загальний регламент захисту даних (GDPR), який захищає права громадян на приватність у цифровому просторі.

Сучасний світ зіткнувся з безпрецедентним викликом – посиленням контролю над цифровим простором. Те, що ще десять років тому вважалося вигадкою антиутопічного роману, нині стало суворою реальністю для мільярдів людей у всьому світі. Згідно з даними Freedom House за 2024–2025 роки, спостерігається вкрай тривожна тенденція: понад 4,2 мільярда осіб у світі зазнали різноманітних форм інтернет-цензури. За цими цифрами криються реальні людські історії – історії тих, хто втратив доступ до об'єктивної інформації, можливість вільно спілкуватися з однодумцями та відверто висловлювати власні погляди без страху перед наслідками.

Беззаперечним лідером у сфері цифрового контролю продовжує залишатися Китай. Їхній сумнозвісний «Великий китайський файрвол» вже давно переріс рамки простої системи блокування небажаних веб-сайтів. Сьогодні це надзвичайно складний, багаторівневий технологічний організм, який безперервно вдосконалюється та еволюціонує, адаптуючись до нових викликів та обходячи спроби обходу. Китайська влада створила безпрецедентну за масштабом і глибиною систему цифрового нагляду, що охоплює всі аспекти онлайн-діяльності громадян – від звичайних покупок в інтернет-магазинах до коментарів у соціальних мережах, які можуть трактуватися як «небажані» чи «неправильні». Проте, мабуть, найбільш тривожним аспектом є те, що розроблена Китаєм модель цифрової цензури стає дедалі привабливішою для інших країн, які прагнуть посилити контроль над інформаційним простором. Кричущим прикладом є М'янма, де після трагічного військового перевороту була впроваджена система цифрового контролю, яка своєю жорстокістю та тотальністю вражає навіть на тлі вже усталеного китайського досвіду. Військовий режим у М'янмі не просто блокує доступ до популярних соціальних мереж, таких як Facebook чи Twitter – він фактично створює середовище всеосяжного цифрового контролю, де кожен онлайн-клік, кожне повідомлення чи лайк може стати приводом для жорсткого переслідування та репресій з боку влади.

Не відстає у цьому питанні й Іран, який після хвилі масових протестів у 2022–2024 роках також значно посилив контроль над цифровим простором країни. Влада Ірану демонструє майстерне поєднання технічних обмежень із законодавчим тиском, створюючи для своїх громадян атмосферу постійного страху перед можливими наслідками їхньої онлайн-активності. Особливо показовим є те, як іранська влада навчилася використовувати технічні можливості для маніпулювання швидкістю інтернет-з'єднання – навмисно сповільнюючи його до такого рівня, що користування соціальними мережами та іншими онлайн-платформами стає надзвичайно складним, а часом і практично неможливим, ефективно обмежуючи таким чином свободу вираження думок.

Росія, у свою чергу, продовжує наполегливо розвивати та вдосконалювати концепцію так званого «суверенного інтернету». Важливо розуміти, що це вже давно не просто черговий технічний проект, а амбітна державна спроба створити повністю ізольований та контрольований національний цифровий простір, незалежний від глобальної мережі. Російська влада не шкодує величезних фінансових та інтелектуальних ресурсів на розробку та впровадження передових технологій глибокого аналізу пакетів (DPI). Ці технології дозволяють не лише оперативного блокувати небажані для влади інтернет-ресурси, але й здійснювати детальний аналіз трафіку, виявляючи та фільтруючи конкретні повідомлення, окремі фрагменти контенту та навіть метадані в режимі реального часу. У цій тривожній ситуації технологічний прогрес, який за своєю суттю мав би сприяти розширенню свободи інформації та полегшенню доступу до знань, парадоксальним чином перетворюється на потужний інструмент посилення державного контролю над суспільством.

Штучний інтелект, який ще донедавна сприймався як технологія майбутнього, вже сьогодні активно застосовується для автоматизації процесів цензури. Сучасні системи машинного навчання здатні обробляти величезні обсяги даних – мільйони повідомлень, зображень і відеозаписів щосекунди – і виявляти так званий «небажаний» контент із швидкістю та точністю, що значно перевищує можливості людських модераторів.

Окрему увагу в контексті посилення цифрової цензури привертає те, як кардинально змінюється сама її природа та методи. Якщо раніше цензура зводилася переважно до простого блокування певного веб-контенту, то сьогодні ми дедалі частіше стикаємося з надзвичайно витонченими та складними маніпуляціями інформаційним простором. Держави, що прагнуть контролювати думки своїх громадян, навчилися створювати лише ілюзію свободи слова та доступу до інформації, водночас ефективно формуючи домінуючі наративи, поширюючи вигідну їм пропаганду та значно обмежуючи доступ до альтернативних точок зору та незалежних джерел інформації. За даними Statista, на сьогоднішній день лише близько 18% світового населення мають змогу користуватися інтернетом по-справжньому вільно – це вражаюча цифра, яка змушує серйозно замислитись над майбутнім цифрової свободи та демократії в глобальному масштабі.

Проте ситуація не є абсолютно безнадійною. Європейський Союз, попри наявні внутрішні суперечності та недоліки, зумів створити ефективну систему захисту персональних даних своїх громадян – Загальний регламент про захист даних (GDPR), який фактично став світовим стандартом у цій важливій сфері.

У світі існують країни, які демонструють, що знаходження розумного балансу між забезпеченням національної безпеки та захистом фундаментальних свобод у цифровому просторі є цілком можливим. Естонія наочно показала всьому світу, що цифрова держава може бути одночасно високоефективною та вільною, забезпечуючи своїм громадянам широкий спектр онлайн-послуг без надмірного державного контролю. Естонська модель електро-

ного урядування є яскравим прикладом того, як сучасні технології можуть служити інтересам громадян, а не бути інструментом їхнього тотального контролю.

Однак найважливіше питання все ж залишається відкритим: як саме знайти цей такий необхідний баланс між питаннями безпеки та захистом свободи в епоху всеосяжної цифровізації? Держави цілком справедливо висловлюють занепокоєння щодо зростаючих загроз у сфері кібербезпеки, необхідності ефективної боротьби з міжнародним тероризмом та захисту критично важливої інфраструктури від потенційних кібератак. Але чи виправдовують ці безперечно важливі цілі тотальний контроль над цифровим життям власних громадян?

Результати досліджень, проведених IEEE та іншими авторитетними організаціями, чітко показують, що ця проблема є значно складнішою та багатограннішою, ніж може здаватися на перший погляд. Наприклад, технології шифрування, які є ключовим інструментом для захисту приватності звичайних користувачів в інтернеті, потенційно можуть використовуватися і злочинними елементами для приховування своєї незаконної діяльності. Анонімність в мережі, яка є життєво важливою для забезпечення безпеки та захисту дисидентів у країнах з авторитарними режимами, водночас може стати зручним прикриттям для різноманітних кібер-злочинців. Де ж саме проходить ця тонка, але надзвичайно важлива межа? Як захистити суспільство від реальних загроз, не перетворивши його при цьому на величезну цифрову в'язницю, де кожен крок контролюється державою?

Досвід останніх років переконливо свідчить про те, що вирішення цієї надзвичайно складної проблеми потребує комплексного та зваженого підходу.

Недостатньо лише впровадження передових технічних рішень; необхідна розробка нових, ефективних правових механізмів, узгодження міжнародних стандартів у сфері цифрових прав людини та, що є, мабуть, найважливішим, активна та свідома участь громадянського суспільства у цьому процесі. Ми не маємо права дозволити, щоб стрімкий технологічний прогрес став інструментом для обмеження фундаментальних свобод та демократичних цінностей, за які боролися попередні покоління.

Що ж можна зробити вже сьогодні, щоб запобігти такому негативному сценарію?

По-перше, існує нагальна потреба у розвитку та підтримці незалежних систем моніторингу цензури в інтернеті. Громадські організації, правозахисні ініціативи та незалежні дослідники повинні мати реальну можливість ефективно відстежувати та документувати всі випадки необґрунтованих обмежень свободи слова та доступу до інформації в цифровому просторі.

По-друге, надзвичайно важливо активно підтримувати розробку та впровадження технологій, які надійно захищають приватність користувачів в інтернеті – починаючи від потужних та простих у використанні систем шифрування і закінчуючи ефективними інструментами для обходу цензури, які дозволяють отримувати доступ до заблокованої інформації.

Особливу та надзвичайно важливу роль у цьому складному процесі мають відігравати освітні ініціативи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності населення. У сучасному світі вміння користуватися комп'ютером вже давно перестало бути єдиним критерієм цифрової грамотності. Сьогодні це насамперед глибоке розуміння своїх прав та обов'язків у цифровому просторі, вміння ефективно захищати свою особисту інформацію та приватність від стороннього втручання, а також навички критичного оцінювання інформації, яку ми щодня споживаємо з мережі. Лише освічене та свідоме суспільство здатне ефективно протистояти будь-яким спробам обмеження цифрових свобод та маніпулювання громадською думкою.

Захист цифрових прав потребує активної участі кожного з нас. Користувачі повинні бути обізнаними у питаннях приватності та безпеки, використовувати надійні інструменти, такі як VPN або Tor. Громадські організації мають продовжувати моніторинг випадків цензури, а міжнародні інституції – розробляти ефективні правові механізми.

Майбутнє глобальної мережі Інтернет безпосередньо залежить від тих рішень та кроків, які суспільство повинно прийняти. Чи залишиться інтернет простором безмежної свободи, інновацій та всебічного розвитку для кожної людини, чи ж поступово перетвориться на потужний інструмент тотального контролю, маніпуляцій та придушення інакомислення? Відповідь на це фундаментальне питання залежить не лише від дій влади та великих технологічних компаній, але й від активної громадянської позиції кожного з нас.

Суспільство зобов'язане зберегти та захистити той унікальний дух свободи, відкритості та рівності, який свого часу зробив інтернет справді революційним явищем в історії людства. Світовій спільноті вкрай необхідно виробити нові, прогресивні та справедливі підходи до регулювання цифрового простору, які б у повній мірі враховували як нагальні потреби безпеки, так і непорушні фундаментальні права та свободи кожної людини. Це надзвичайно складне, але водночас життєво важливе завдання, адже саме від його успішного вирішення залежить те, яким буде наше цифрове майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Freedom House. Internet Freedom in the Americas Declined in 2024. Звіт про зниження свободи інтернету в країнах Америки у 2024 році, включаючи арешти та насильство проти онлайн-активістів. <https://freedomhouse.org/article/fofn-2024-americas-release>
2. World Economic Forum. Global Charter of Principles for Digital Safety 2023. Хартія принципів цифрової безпеки, що пропонує рамки для захисту користувачів в онлайн-середовищі. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Charter_of_Principles_for_Digital_Safety_2023.pdf
3. Equality Now. A Universal Declaration on Digital Rights: Your questions answered. Обговорення необхідності універсальної декларації цифрових прав для захисту прав людини в цифрову епоху. https://equalitynow.org/news_and_insights/a-universal-declaration-on-digital-rights-your-questions-answered/
4. Surfshark. Internet shutdowns in 2024: global overview. Дослідження про обмеження інтернету у 2024 році, включаючи нові та поточні обмеження в різних країнах. <https://surfshark.com/research/study/internet-shutdowns-2024>
5. Comparitech. Internet Censorship: A Map of Restrictions by Country. Інтерактивна карта, що показує рівень інтернет-цензури в різних країнах світу за різними критеріями. <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/internet-censorship-map/>